

Шкурат Іван Вікторович,

кандидат наук з державного управління, доцент кафедри політології Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди, 08401 Україна, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30, тел.: +38095571630, email: ishiva@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-8810-2890>

СУТНІСТЬ ГЛОБАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. Стаття присвячена розгляду глобального суспільства як трансформаційної моделі соціальної організації. досліджено існуючі теорії розвитку глобального суспільства і на основі їх синтезу виокремлено конструктивні ідеї які могли б бути корисними для сучасного українського державотворення. Розглянуто роботу російського дослідника А.Рахманова і дано стислий огляд теорій І.Валлерстайна, Дж.Модельські і Дж.Гольдстайна. З'ясовано, що Валлерстайн виділяє три найважливіших елементи концепції «капіталістичної світ-системи», зокрема єдиний ринок; мережа державних і міждержавних структур, покликаних трансформувати вільне функціонування ринку на користь країн ядра; присвоєння доданої вартості опосередковано універсальною трьохланковою побудовою світ-системи (капіталіст-майстер-пролетар, вищі класи – середні класи – нижчі класи, ядро – напівпериферія – периферія, праві – центр – ліві тощо). Наведено три механізми могутності концепції «капіталістичної світ-системи», а саме військова сила; ідеологічна консолідація вищих і середніх шарів світ-системи; відособленість і ворожість інтересів периферії і напівпериферії. Розглянуто теорію глобальної політичної системи Дж.Модельські. Наведено головні умови для набуття глобальною державою статусу світової держави, а саме сприятливе географічне положення, переважніше всього острівне або півострівне, стабільне, відкрите суспільство, передова економіка, політико-стратегічна організація глобальних домагань. Розглянуто теорію циклів світової системи американського політолога Джошуа Гольдстайн. Встановлено, що основним предметом наукових досліджень Гольдстайна є взаємозв'язок між економікою і політикою в ядрі світової системи. З'ясовано, що визначальним недоліком розглянутих теорій Валлерстайна, Модельські і Гольдстайна, на думку А.Рахманова, є те, що єдність світу, що постає, в сутнісному вимірюванні – на рівні способу виробництва фактично не досліджується. Виокремлено можливі чотири сценарії концепції економістів і політологів. Встановлено, що глобальні світові процеси неможливо увібрати у рамки будь-якого одного теоретичного напрямку. Українська держава не може стояти осторонь тих процесів, які відбуваються у світі, щоб не залишитись на узбіччі цивілізації, а зайняти гідне місце серед рівних.

Ключові слова: глобальне суспільство, соціальна організація, концепція «капіталістичної світ-системи», теорія глобальної політичної системи, теорія циклів світової системи.

Shkurat Ivan Viktorovich,

Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor of the Political Science Department of Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after Grigory Skovoroda, 08401 Ukraine, Pereyaslav-Khmelnytsky, Sukhomlinsky str., 30, tel .: +38095571630, email: ishiva@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-8810-2890>

THE GLOBAL SOCIETY AS A TRANSFORMATION MODEL OF SOCIAL ORGANIZATION

Abstract. The article deals with the consideration of global society as a transformational model of social organization. The existing theories of development of the global society are investigated and on the basis of their synthesis the constructive ideas which could be useful for the modern Ukrainian state formation are singled out. The work of the Russian researcher A. Rakhmanov is considered and a brief overview of the theories of I. Wallerstein, J. Modelski and J. Goldstein is given. Found that Wallerstein identifies three crucial element of the concept of 'capitalist world system', in particular the single market; a network of state and intergovernmental structures designed to transform the free functioning of the market for the benefit of the core countries; the allocation of value is mediated by the universal three-fold construction of the world-system (Capitalist-Master-Proletarian, Upper Classes –Middle Classes –Lower Classes, Nucleus –Hemisphere –Periphery, Right –Center –Left, etc.). Three mechanisms of power of the concept of the 'capitalist world-system' are presented, namely military power; ideological consolidation of the upper and middle layers of the world-system; the isolation and hostility of the interests of the periphery and the semi-periphery. The theory of the global political system of J.Modelski is considered. The main conditions for the acquisition of the status of a global state by a global state, namely favorable geographical position, most of all island or peninsula, stable, open society, advanced economy, political and strategic organization of global claims. The theory of cycles of the world system of the American political scientist Joshua Goldstein is considered. Goldstein's main subject of research has been found to be the relationship between economics and politics at the core of the world system. It is revealed that the decisive drawback of Wallerstein, Model, and Goldstein's theories, according to A. Rachmanov, is that the unity of the emerging world in the essential dimension; at the level of the mode of production is not actually explored. There are four possible scenarios for the concept of economists and political scientists. It is established that global world processes cannot be absorbed into the framework of any one theoretical direction. The Ukrainian state cannot stand aside from the processes taking place in the world, not to remain on the sidelines of civilization, but to take a worthy place among equals.

Keywords: global society, social organization, concept of 'capitalist world-system', theory of global political system, theory of cycles of the world system.

Постановка проблеми. Розгляд глобального суспільства як трансформаційної моделі соціальної організації в сучасних умовах суспільного розвитку є вкрай актуальним науковим питанням. Глобальне суспільство отожднюється з глобалізацією, яку слід розглядати як багатогранний та складний процес, що з різною інтенсивністю зачіпає усі галузі, що має суспільне життя, такі як економіка, культура, політика та освіта, менеджмент. У наш час динаміка цього процесу відбувається поруч із ростом проблем екологічного характеру планетарного масштабу. Одна з основних передумов загострення екології – саме глобалізаційні процеси, що відбуваються у світовому господарстві. При гострій потребі якісно нового рівня соціально-економічного розвитку, що був би сталим та безпечним для екології, актуальною стає проблема наслідків глобалізаційних процесів для можливості забезпечити екологічно збалансований економічний розвиток. Це зумовлює потребу на базі глобалізації розглядати концепцію сталого розвитку, основним положенням якої надаватиметься роль її виміру. Проте таке орієнтування вимагає різнопланового дослідження наслідків глобалізаційних процесів та зміни пріоритетності у таких галузях, як економічна, соціальна, політична, технологічна та інформаційна політика.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематику зарубіжного досвіду протидії корупції та можливості його імплементації в Україні досліджували такі науковці як Зб. Бжезинський, Дж. Модельські, У. Томпсон, А. Рахманов, С. Удовик та інші. Глобалізаційні процеси у світовій еко-

номії – складна, багатовимірна і неоднозначна проблема, тому науковці ще не дійшли єдиного висновку щодо її трактування. Погоджуються вони в тому, що вважають глобалізацію не тільки новим кількісним виміром, що визначають міру інтенсивності взаємозв'язку певних держав та їх економічних систем, а в основному, – новою якістю таких взаємозв'язків, при яких відбувається формування фактично нового, глобального рівня економічних глобалізаційних процесів. Але, при появі і створенні нових напрямків розвитку, глобалізацією створюються несприятливі умови, що загрожують ефективності державного управління.

Формулювання цілей (мети) статті. Метою цієї роботи є розгляд сутності глобального суспільства як трансформаційної моделі соціальної організації.

Виклад основного матеріалу. У сучасній світовій соціальній науці важливе місце займають теорії, що роблять своїм предметом людство як цілісність, як єдине утворення, тобто досліджують глобальне (світове) суспільство. Серед таких концепцій найбільш помітне місце займає світ-системна теорія відомого американського вченого Іммануеля Валлерстайна. Однією з найвідоміших сучасних концепцій світового суспільства є теорія глобальної політичної системи американського вченого Джорджа Модельські. Масштабна спроба синтезувати теорії циклічного розвитку світового співтовариства, у тому числі і концепції І.Валлерстайна і Дж.Модельські, представлена в теорії циклів світової системи, розробленої американським ученим-політологом Джошуа Гольдстайном. Свій погляд на

розвиток світового співтовариства висловлює визнаний класик сучасної політології Збігнев Бжезинський [1].

Переважає більшість робіт зосереджена на проблемах боротьби за світове лідерство між найпотужнішими державами. Деякі дослідники схильні вважати це рушійною силою історії. Нажаль не так багато досліджень присвячено стратегії і тактиці виживання для країн, які не претендують на роль гегемона. Виходячи з цього ми ставимо завдання дослідити існуючі теорії розвитку глобального суспільства і на основі їх синтезу виокремити конструктивні ідеї які могли б бути корисними для сучасного українського державотворення.

У роботі російського дослідника А.Рахманова дано стислий огляд теорій І.Валлерстайна, Дж.Модельські і Дж.Гольдстайна і коментарі до них. Концептуальні положення теорії І.Валлерстайна російський дослідник викладає наступним чином [2]. Первинною одиницею соціального аналізу є соціальна (історична) система, яка підрозділяється на міні-системи (нестійкі соціальні системи з однорідною культурою (племена, союзи племен первісних хліборобів, скотарів, мисливців і т.п.)) і світ-системи (далі СС). СС є культурно різномірними соціальними системами і підрозділяються на світ-імперії і світ-економіки. Світ-імперії характеризуються твердою політичною централізацією – головне завдання це стягування данини з безпосередніх виробників і перерозподілу її за допомогою армії і бюрократії. До їхнього числа відносилися Древній Єгипет, Римська імперія, Османська імперія, Росія до 1861 р. Світ-економіки засновані на широкому і всеохват-

ному поділі праці і розвинутому ринку і вони відрізняються від світ-імперій відсутністю політичного центра.

Наступною в роботі А.Рахманова розглянута теорія глобальної політичної системи Дж.Модельські [2]. Модельські в розробці своєї теорії спирався на методологію структурно-функціонального аналізу Т.Парсонса, ідеї А.Сміта, О.Конта, Дж.Мілля, К.Маркса, М.Вебера. У центрі уваги Модельські знаходиться вищий, глобальний рівень політичної підсистеми світової соціальної системи. Модельські називає її глобальною політичною системою (global political system), світовою політичною системою, світовим системним процесом. Він визначає цю систему в такий спосіб: «Глобальна політична система (або, коротко, глобальна політика) – це функціонально специфічна сукупність відносин, що характеризуються наявністю проблем певного рівня і пов'язаних з організованим здійсненням колективних дій на глобальному рівні». Дж.Модельські й У.Томпсон визначають глобальну політичну систему як «спільну діяльність людей на глобальному рівні по реалізації загальних інтересів або виробництва загальних благ (public goods), тобто, говорячи словами Парсонса, для колективного переслідування колективних цілей» [3].

Основними структурними елементами глобальної політичної системи є світова держава, її суперник і інші глобальні держави. Світова держава (world power) – сама могутня і впливова серед глобальних держав. У різні періоди історії в цій ролі виступали Португалія (XVI ст.), Нідерланди (XVIIст.), Великобританія (XVIII-XIX вв.) і США

(XX ст.). Світова держава – це лідер глобальної політики.

Глобальні держави (global powers) – це держави, що займають важливе положення в глобальній політичній системі і які відіграють ключові ролі в ній. Як глобальні держави в різні історичні епохи в ході функціонування глобальної політичної системи виступали Португалія, Іспанія, Франція, Нідерланди, Великобританія, Росія (СРСР), США, Німеччина і Японія.

Для здобуття статусу глобальної держави необхідно, по Мондельські, витратити не менш 5% від світових витрат на воєнно-морські потреби і мати 10% усієї світової військово-морської потуги. Фактично це єдиний чіткий критерій, що пропонує Мондельські для визначення глобальних держав. Коефіцієнт військово-морської потуги світової держави періоду розквіту коливається навколо значення 0,5 (держава мала 50% або більше від сукупної військово-морської потуги всіх країн світу). Сухопутну могутність Мондельські вважає атрибутом регіональних держав.

Ряд країн, що грали значну роль у світовій історії, Мондельські не включив у число глобальних держав. Такі держави Мондельські класифікував як регіональні держави. До їхнього числа відносилася, в різні часи, Османська імперія, Австро-Угорщина, Швеція, Пруссія. Наприкінці XX ст. регіональними державами були, наприклад, Китай, Індія, Бразилія.

Мондельські вказує, що для набуття глобальною державою статусу світової держави необхідно: 1) сприятливе географічне положення, переважніше всього острівне або півострівне (як і Валлерстайн, Мондельські вважає, що

переможцем у суперництві за лідерство в глобальній політиці між морською і сухопутною державою виявляється перша); 2) стабільне, відкрите суспільство; 3) передова економіка; 4) політико-стратегічна організація глобальних домагань.

Мондельські підкреслює, що світова держава – це лідер, але не гегемон глобальної політики, оскільки частіше мова йде не про управління, заснованому безпосередньо на силі, не про панування, а про співробітництво, кооперацію держав, одна з яких є найбільш впливовою і могутньою. Але, вводячи у свою теоретичну систему військово-морську міць як головний спосіб виміру статусу держави, Мондельські входить у суперечність із собою, не говорячи вже про історичну реальність, вважає А.Рахманов [2].

Теорію циклів світової системи американського політолога Джошуа Гольдстайн російський дослідник А.Рахманов подає наступним чином [2]. Гольдстайн, як Валлерстайн і Мондельські, виходить з того, що дійсною основою соціального буття в останні кілька століть є світова система держав як неподільна, нерозривна цілісність. Найбільш важливими сторонами світової системи є світова економіка і світова політика. В економічних відносинах світова система характеризуються нерівним географічним поділом праці між ядром (core; виробниками промислової продукції), тобто співтовариством найбільш розвинутих держав, і периферією (виробниками сировини), тобто співтовариством відсталих країн. У політичних відносинах світова система характеризуються систематичним використанням насильства для підтримки існуючого режиму

владних відносин, а також і для зміни цих відносин. Ці відносини полягають у домінуванні країн ядра над країнами периферії світової системи і боротьбі за панування в ядрі світової системи між його ведучими державами.

Основним предметом наукових досліджень Гольдстайна є взаємозв'язок між економікою і політикою в ядрі світової системи. Головним змістом світової політики як детермінанти розвитку суспільства є війна між ведучими державами світової системи за гегемонію. Війна, зауважує вчений, приводить до великомасштабних непродуктивних витрат і поглинає обмежені ресурси суспільства. Але в цілому взаємовплив війни й економічного росту суперечливий. Нерідко війна є сприятливим чинником для економіки країни. Це відбувається у випадках, коли: 1) війна ведеться на території інших країн, 2) підривається економічна міць країн-конкурентів і 3) держава входить у перемігший блок. Але все-таки негативні наслідки воєн є звичайно більш вагомими, ніж позитивні. Гольдстайн розглядає також еволюцію війни як фактор розвитку світової системи, військових технологій.

Визначальним недоліком розглянутих теорій Валлерстайна, Модельські і Гольдстайна, на думку А.Рахманова, є те, що єдність світу, що постає, в сутнісному вимірюванні – на рівні способу виробництва фактично не досліджується. Світову систему американські учені розглядають переважно тільки на рівні політики і поверхневих сфер економіки – торгівлі, фінансів. Справжнє джерело розвитку глобального суспільства, що утворюється, – новий світовий спосіб виробництва,

на думку російського дослідника, залишається непізнаним.

Принципові недоліки розглянутих теорій проявилися наглядним чином у їхніх короткострокових прогнозах. Виявилася несправдженою, зокрема, концептуально дуже важлива теза про занепад лідерства США у світовій системі наприкінці ХХ ст. Нині, на початку ХХІ ст., ми бачимо зворотне. Прогнози висування на перший план у глобальному світі об'єднаної Європи, Японії або СРСР виявилися помилковими, як і пророкування суперництва на початку ХХІ ст. між США і СРСР, зроблені в 1987 р. (Модельські) або в 1988 р. (Гольдстайн).

Але все-таки зазначені недоліки не виключають неабиякої плодотворності багатьох ідей Валлерстайна, Модельські і Гольдстайна. Їхні концепції можуть і повинні бути використані для дослідження процесів розвитку глобального суспільства. (А інтерпретація американськими вченими глобального суспільства як структури є необхідною для переходу до її розгляду як системи. [2]).

В монографії С. Удовіка розглядаються процеси глобалізації в сучасному світі. Автор також подає історичний аналіз даних процесів в історичному і історико-психологічному аспекті, а також розглядає концепції глобалізації. Зокрема науковець відмічає, що у спробі описати процеси, що відбуваються в західному світі і висуваючи концепції пізнього капіталізму (Mandel, 1975), модернізму (Gidens, 1990), рефлексивного модернізму (Buk, 1992) чи постмодернізму (Harvej, 1989), фахівці стикаються з певними труднощами. Науковець цитує Р.Хадсона і А.Уільяма, які виокре-

мили чотири точки зору фахівців на ці процеси [4].

Перша позиція. Спостерігаються в цілому слабкі зміни, які можуть бути пояснені розширеним відтворюванням капіталістичної економіки, як інтернаціональної економіки, при цьому національні держави будуть виступати, як і раніше, регуляторами національних економік (Hirst and Thompson).

Друга позиція. Фатальне послаблення і втрата національною державою регулятивних функцій, при цьому влада здвигается у бік нічим не обмежених транснаціональних корпорацій, сприяючи таким чином виникненню безкордонного світу (Robinson).

Третя позиція. Відбувається фундаментальне зрушення в організації глобальної політекономіки, але це не приведе до послаблення національної держави. Політична влада, сфера компетенції і ресурси будуть розподілені між національним і наднаціональним рівнем (Boyer and Drach).

Четверта позиція. Зміни що відбуваються приводять до переосмислення відносин між глобальною економікою і національними державами, між глобальною економікою і національним і локальними громадянськими суспільствами з одного боку і наднаціональними організаціями і союзами з іншої.

Окрім політологічних концепцій існують і культурологічні концепції глобалізації, які в певній мірі доповнюють і розширюють концепції економістів і політологів. На основі робіт Гарнеса, Ш.Єйзенштадта, А.Неклеси, М.Чешкова, Р.Робертсона та інших С.Удовік виокремлює можливих 4 сценарії.

Перший сценарій – «глобальна гомогенізація», тобто повна культурна

уніфікація. Всі країни копіюють західний стиль життя, відбувається уніфікація товарів, послуг, і культурного продукту. Уніполярний світ будується під егідою світового уряду, який керується своїми базовими цінностями.

Другий сценарій «периферійної корупції». Передбачає розклад західної культури на периферії глобального світу і утворення «культурного звалища»: споживання того, що називається масовою культурою. Такий світ буде складатися із країн центру, периферійних країн і країн «відсунутих на узбіччя», за висловлюванням А.Хугвельта.

Третій сценарій «мозаїчних культур», тобто світ захищених, замкнених, конкуруючих і ворогуючих цивілізацій.

Четвертий сценарій. Егалітарний світ відкритих держав загального благоденствування, між якими існує інтенсивний культурний обмін, що буде сприяти ренесансу місцевих і регіональних культур. В основу цього світу закладаються базові цінності, які лежать в основі різних цивілізацій.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином на підставі проведеного дослідження сутності глобального суспільства як трансформаційної моделі соціальної організації можна зробити висновок, що глобальні світові процеси неможливо увібрати у рамки будь-якого одного теоретичного напрямку. Українська держава не може стояти осторонь тих процесів, які відбуваються у світі, щоб не залишитись на узбіччі цивілізації, а зайняти гідне місце серед рівних. Для цього необхідно врахувати світовий історичний досвід сильних країн по формуванню політичної системи країни, економічних взаємовідносин,

культурного розвитку, ідеологічного забезпечення. Саме зараз сприятливий час для таких змін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бжезинский Зб. Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство. М.: Междунар. отношения, 2004. 288 с.
2. Рахманов А.Б. Современные теории глобального общества: И.Валлерстайн, Дж.Модельски, Дж.Гольдстайн. Вестник МГУ. 2003. №2. С.85-127.
3. Modelski G., Thompson W. Testing Cobweb Models of the Long Cycle. Exploing long cycles Modelski G. (Ed.) Boulder; L., 1987 P. 85.
4. Удовик С.Л. Глобализация: семиотические подходы. М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер», 2002. 480 с.

REFERENCES:

1. Bzhezinskiy, Z. (2004). *Vybor. Globalnoe gospodstvo ili globalnoe liderstvo [The choice. Global dominance or global leadership]*. Moscow: Mezhdunar. otnosheniya [in Russian].
2. Rakhmanov A.B. (2003). *Sovremennyye teorii globalnogo obshchestva: I.Vallerstayn, Dzh.Modelski, Dzh.Goldstayn [Modern theories of global society: I. Wallerstein, J. Modelski, J. Goldstein]. Vestnik MGU – Bulletin of Moscow State University, 2, 85-127 [in Russian]*.
3. Modelski, J., Thompson, W. (1987). *Testing Cobweb Models of the Long Cycle. Exploring long cycles*. J. Modelski (Eds.). pp. 85-11. Boulder, Colo: Lynne Rienner [in English].
4. Udovik, S.L. (2002). *Globalizatsiya: semioticheskie podkhody [Globalization: semiotic approaches]*. Moscow: «Refl-buk», K.: «Vakler» [in Russian].